

Перекладач: Максим Рильський

Минулого літа я найняв собі невеличкий дім для відпочинку на березі Сени, за кілька льє від Парижа, і щовечора їздив туди ночувати. Незабаром мені трапилось познайомитися з одним із своїх сусідів, людиною літ тридцяти чи сорока, певне, найцікавішою з-між усіх, кого я за своє життя бачив. Він був весляр, але весляр завзятий, бо завжди перебував коло води, на воді, у воді. Здавалось, і вродився цей чоловік на човні, і я певен, умре він під час останньої своєї плавби.

Одного вечора, коли ми походжали собі берегом Сени, я попросив його розказати мені щось із своїх пригод під час мандрівок на річці. Приятель мій зараз же ніби ожив, одмінився, зробився красномовним, мало не поетом. Велика пристрасть палала у нього в серці, пристрасть жагуча й непереможна: любов до річки.

— О, — промовив він, — скільки ж то маю я спогадів про річку, що оце перед нами котиться! Ви, люди міських вулиць, ви не знаєте, що то таке — річка. Та прислухайтесь, як вимовляє це слово рибалка. Для нього тут щось таємниче, глибоке, невідоме, країна оман та примар, де бачиш ночами речі, що їх у дійсності не існує, де чуєш незрозумілі згуки й шелести, де тремтиш, сам не знаючи чого, ніби проходячи цвинтарем; і справді, це найжахливіший цвинтар, цвинтар без жодної могили.

Земля для рибалки обмежена, але ж річка в нічній темряві, коли місяць не світить, — безкрая, безмежна. Це зовсім не те, що відчуває мореплавець до моря. Хай воно буває раз у раз жорстоке, люте, але ж воно грає, реве, воно чесне, оте велике море; а річка мовчазна і зрадлива. Вона не стогне, не шумить, коли тече, та ненастанний рух текучої води страшніший для мене за високі океанові буруни.

Мрійники оповідають, ніби в морському лоні таяться незміряні блакитні країни, де потопельники пропливають серед великих риб, у

чудних підводяних лісах та гротах кришталевих. А річка має лише темні глибини, де мерці гниють у намулі. І проте вона знадлива, коли виблискує під ранішнім сонцем і тихо плещеться між укритими шамотливим комищем берегами. Поет сказав про океан:

О хвилі, скільки ви ховаєте страшного!

Яку несете ви турботу і тривогу

Убогим матерям одважних моряків!

Як сумно гомонить приплив ваш і одплив

І як, підхоплений вечірньою луною,

Ваш рокіт повива нас тугою тяжкою!

Проте, на мою гадку, оповідки тонких комишів, що такими тихими, ніжними голосами шепчуться між собою, страшніші, ніж ті зловісні драми, про які розказують нам своїм гуркотом морські хвилі.

Просите ви мене щось розповісти. Гаразд, я перекажу вам дивовижну пригоду, що зазнав її тут-таки, років тому десять.

Жив я тоді, як і тепер, у тітки Ляфон. Один із моїх найширших приятелів, Люї Берне, що нині зрікся вже веслування, його принад та його недбальства, обраний на члена Ради Державної, а тоді жив у селі С., над Сеною, два льє нижче відсіль. Ми щодня разом обідали: то в нього, то у мене.

Якось увечері, коли я вертався сам, таки приутомлений, насилу підганяючи свого важкого, "океанського" каюка на дванадцять футів, котрим завжди плавав уночі, мені захотілось перепочити кілька хвилин

під комишем, там он, за двісті метрів од залізничного моста. Година була прехороша: місяць пишно світив, річка виблискувала, повітря було лагідне й тихе. Ця тиша спокусила мене: я сказав сам собі, що тут не зле б викурити люльку. Подумано — зроблено; я витяг якоря й кинув його у воду.

Човен, пройшовши ще трохи за водою і витягши всього ланцюжка, спинився; я сів на кормі, на розісланій бараниці, якомога вигідніше. Ніде нічого не було чути. Тільки інколи нібибто долітало до мене ніжне плюскотіння води при березі, та ще часом здавалося, немов купи комишів, що вище підносилися над водою, прибирали дивних форм та обрисів і колихалися.

На річці не було й щонайменшого ряботіння, але дивна тиша навкруги збудила в мені раптом якусь тривогу. Всі тварини, навіть жаби, оті болотяні нічні співаки, мовчали. Зненацька праворуч од мене одна жабка квакнула. Я здригнувся. Вона змовкла; знову ані згука, і, щоб трохи розвіяти свій невпокій, я закурив. Проте, хоча з мене й відомий курець, я не міг палити; потяг раз чи два, за серце мені стиснуло, і я покинув. Почав був співати, та виявилось, що мені тяжко слухати власний голос; тоді я ліг у човні на дно і взявся розглядати небо. Якийсь час я лежав спокійно, але невдовзі мене стурбувало легеньке похитування човна. Мені здалося, наче він робить велетенські рухи, гойдається від берега до берега; потім мені уявилося, що якась невидима істота чи сила тягне його в глибіню і підіймає знову, щоб знову заглибити. Мене хитало, як у бурю; навколо себе я вчував якийсь шум; я раптом скочив: вода блищала, всюди було тихо.

Я зрозумів, що нерви мені трохи розтріпалися, і надумав їхати далі. Взявся за ланцюг; човен ворухнувся, потім я відчув, ніби щось заважає; потяг дужче, та ба! — якір на місці; видно, він зачепився за щось там, на дні, і тим-то не можна його відірвати; знову я потяг, і знову — даремно. Узяв я тоді весла, повернув човна, став ним вище, щоб змінити позицію котви. Але і з цього нічого не вийшло, якір держався цупко; розлютований, я взявся шалено трусити ланцюга, — якір ні з місця. Я сів,

збентежений, і почав міркувати про своє становище. Шкода було й думати перервати ланцюга чи якось відняти його від човна: він був товстелезний, та ще й заправлений у деревину, грубшу за мою руку; але ніч була погожа, і думалося, що незабаром приїде якийсь рибалка та й допоможе мені. Невдалі спроби пригамували мою чудну тривогу; я сів і нарешті спромігся запалити люльку. Зо мною була пляшка рому, я випив два чи три ковтки, і пригода моя видалася мені смішною. Було дуже тепло, у крайньому разі, я міг без шкоди для свого здоров'я переночувати тут, на воді.

Нараз мені почулося, ніби щось стукнуло в облавок. Я скочив, обливаючись холодним потом. Певна річ, то якась ломака, що пливла за течією, вдарилась об каюк, та досить було цього, щоб мене знову охопило чудернацьке нервове хвилювання. Схопившись за ланцюг, я застиг у марному, безнадійному напруженні. Якір не ворухився. Я сів, знеможений.

Тим часом річку оповив густий білий туман, що низько слався навколо. Підвівшись і випроставшись, я не міг уже бачити не то що річки, а й власних ніг та човна — лише бачив верхів'я очерету та ще там, далі, білду од місячного сяйва площину, де підносилися вгору чорними плямами італійські тополі. Наче похоронний саван, обвивала мене по пояс якась чудна, дивно біла ватяна ковдра. І якісь фантастичні образи переходили в моїй уяві. Здавалося, ніби хтось хоче влізти до мене в каюк, заслонений уже од моїх очей, ніби в річці, огорненій цією непрозірною млою, повно різних істот, що плавають навкруги. Я відчував страшний неспокій, скроні мені стискали, серце билосся, аж дихати важко; стративши тяму, я хотів уже кинутись у воду і рятуватись уплинь; та зараз же на цю гадку аж здригнувся з остраху. Мені уявилось, ніби я пливу, згубивши вже дорогу, заблудивши серед цього густого туману, б'юсь серед водяних рослин та комишів, що їх ніяк не минути, хриплю від жаху, не можу ані побачити берега, ані знайти свого каюка, немовби я відчуваю, як щось тягне мене за ноги на саме дно цієї чорної води.

Справді, треба було пропливти проти течії щонайменше п'ятсот метрів, щоб досягти вільного від трави та очеретів місця, де б я міг стати на ноги; отже, дев'ять шансів із десяти промовляло за те, що я не зможу втрапити у цім тумані й потону, хоч і який би там був з мене добрий плавець.

Я вдався до власного розуму. Тверду волю відчував я в собі не боятись нічого, та було в мені щось інше, ніж воля, і це інше — боялось. Я запитував себе, що саме мене лякає; моє сміливе "я" сміялося з мого "я" страхополоха; і ніколи так яскраво, як тоді, не далося мені збагнути боротьбу двох істот у людині: одної, що бажає, і другої, що опирається тим бажанням, і перемагає то одна з цих істот, то знов інша.

Цей безглуздий, незрозумілий ляк зростав щохвилини і перетворився, нарешті, на безмежний жах. Я застиг, нерухомий, вирячивши очі, наставивши вуха, чекаючи... Чого? Я й сам не знав, але то мало бути якесь надзвичайне страхіття. Гадаю, коли б у ту хвилину риба, як то раз у раз буває, викинулась із води, — я, безперечно, впав би непритомний.

Проте, доклавши надзвичайних зусиль, я таки опанував себе. Розум, що зовсім був мене покинув, поволі вертався. Я взявся знов до пляшки з ромом, припав до неї, п'ючи великими ковтками. Тоді спало мені на думку кричати, повертаючись на всі чотири сторони. Довго галасував, доки мені не перехопило горло з втоми, а тоді змовк і прислухався. Десь далеко, далеко вив пес.

Випив ще й ліг у човні на дно. Так пройшло, може, з годину, може, зо дві; сон не брав мене, очі були розплющені, страшні примари кружляли навколо мене. Я не наважувався підвестись, хоч безумно прагнув цього; щохвилини я все більше притомнів. "Ну-бо, встань!" — казав я сам собі і боявся навіть ворухнутись. Нарешті, без краю обережно та несміливо, ніби од найменшого шелесту мало залежати моє життя, підвівся й глянув через облавок.

Мене засліпило найдивніше в світі, найчудніше видовище. Це була якась фантасмагорія з країни фей, одна з тих візій, що про них доводиться чути, не ймучи віри, від далеких мандрівців.

Туман, що дві години тому слався по воді, поволі розступився і густо заліг по берегах. Зійшовши з річки, він склався на узбережжях у непрозорні пагорби, на шість чи сім метрів заввишки, що чудовою сніжно-білою барвою вигравали в місячному промінні. Нічого іншого не видно було, — тільки вкрита відблисками та іскорками річка котилася між тими білими буртами; а вгорі, над головою, серед молочно-голубого неба пишався повний, великий місяць.

Всі річкові мешканці попркидались; водяні жаби скажено кумкали, і коли-не-коли, то праворуч, то ліворуч од мене, озивалася уривчастим, монотонним, сум ним своїм мідним голосом ропуха. Дивне діло — мені, вже не було страшно; круг мене красувався такий незвичний пейзаж, що вже ніщо найхимерніше не могло мене вразити.

Скільки часу це тривало — не знаю, бо дрімота таки змогла мене. Коли я розплющив очі, місяць уже зайшов, небо захмарилось. Вода похмуро хлюпотіла, вітер віяв, було холодно, темрява огорнула все навкруги.

Я допив рештки рому, потім, трусячись від холоду, прислухався до шелестіння комишів і зловісного шуму річки. Хотів розглянутись, та не видно було не то човна, а й власних рук перед очима.

Поволі, одначе, нічна темрява рідшала. Зненацька мені здалося, що якась тінь майнула перед мене; скрикнув — мені відповів людський голос; то був рибалка. Я підкликав його до себе і розказав про свою пригоду. Він став своїм човном обіч мого, і ми вдвох узялися тягти ланцюг. Якір не подавався.

Настав день, хмарний, сірий, дощовий, зимній, один з тих днів, що несуть нам смуток і горе. Я примітив іще одного каюка, ми покликали його. Чоловік, що був на ньому, теж узявся нам допомагати; тоді якір насилу-силу зрушився з місця. Він підіймався, але поволі, обтяжений чимсь дуже важким. Нарешті, ми побачили якусь чорну масу і витягли її на облавок.

Це був труп старої жінки з великим каменем на шії.